

Ольга ПУНІНА,
кандидат філологічних наук,
Донецький
національний університет

КОМПЕНСАЦІЯ ЯК РІВНОВАГА

До кількох експресіоністичних поезій Осипа Мандельштама,
Володимира Свідзинського¹, Василя Стуса й Олега Солов'я

УДК 821.161.2-1.091“19”:7.036.7

У статті за допомогою іманентного аналізу прочитуються експресіоністичні поезії українських авторів ХХ – початку ХХІ століття й російського письменника. Поетичний потенціал Осипа Мандельштама, Володимира Свідзинського, Василя Стуса й Олега Солов'я розгортається за допомогою психоаналітичної категорії компенсації, що в обраних ліричних творах презентується як рівновага.

Ключові слова: компенсація, експресіонізм, ліричний твір, ліричний суб'єкт.

Суди мене судом своїм суворим,
Сучаснику! – Нашадки безсторонні
Простять мені і помилки, й вагання,
І пізній сум, і радість передчасну, –
Їм промовлятиме моя спокійна щирість.

Є.Плужник, зі збірки «Рівновага»

Не цурайтеся нічого, що може дати
вам хоч на дрібку душевної рівноваги.

М.Уельбек, «Лишатися живим»

Попри численні докори «одноосібному»¹ сприйняттю поетичного твору (поза контекстом циклу, збірки², всієї творчості митця, а іноді й ширших контекстів, наприклад доби), читач може не раз повертатися й перечитувати авторську добірку та її «продукт» – складну душевну діяльність, що є основою себе(тебе)-формування, і діяти в межах такого утворення в естетичному (пережити твір) та граматичному (застосувати щодо твору дослідницький інструмент, метод, принцип) напрямках. Відтак на заваді прочитанню не мають ставати рамки класичного бачення, у нашому випадку поезії як вияву творчих первнів, описати які можна, проте неможливо остаточно пояснити «їхню суть»³. Завше лишатиметься щось недомовлене, до чого прагнемо повернутися знову й знову. І, либонь, така невичерпність свідчить про неабиякий потенціал поетичного твору, який і

простежуємо в обраних нами експресіоністичних поезіях О.Мандельштама «Я наравне с другими...»⁴, В.Свідзинського «Не прийшла ти. Один без тебе...»⁵,

годину. Після цього почалися вірші розриву» (М а н д е л ь ш т а м Н. Вторая книга: Воспоминания / Н.Мандельштам. – Москва: Моск. рабочий, 1990. – С. 55.). У переліку віршів до О.Арбеніної подає й поезію «Я наравне с другими...» (Там само. – С. 54.).

⁵ Поезію датовано 27 червня 1932 р. Її присвячено Л.Чилінгаровій, до жодної зі збірок поета вона не ввійшла. Напевно, ця присвята – не лише данина ввічливості. «Свідзинському подобалася Олена Чилінгарова. <...> Але він знав, що не має взаємності: завелика була вікова різниця» (С о л о в е й Е. «Роботи і дні» поета / Е.Соловей // Свідзинський В. Твори: у 2 т. – К.: Критика, 2004. – Т. 1. Поетичні твори. – С. 472.). Про свої теплі почуття до неї писатиме В.Свідзинський у листах, зокрема від 8 липня 1932 р.: «Дуже часто згадую Вас і наші зустрічі, особливо останню, коли так не хотілося з Вами розставатися і коли я так безбожно довго сидів у Вас. Недурно Цампа так завзято на мене гавкала – вона передчувала, що цей гість – нахаба. Або ж вона чула, як Ви уже два (чи три) рази сказали мені, що Ви мене не любите» (С в і д з і н с ь к и й В. Твори: у 2 т. / В.Свідзинський. – К.: Критика, 2004. – Т. 2. Переклади. Статті. Листи. – С. 417, 418.). У цьому ж листі В.Свідзинський згадав два вірші, присвячені О.Чилінгаровій після її від'їзду з Харкова. На їхній підставі поет зробив висновок: «мені, як лірикові, уже кінець» (Там само. – С. 418.). Один із них, напевно, «Не прийшла ти. Один без тебе...». На цю думку натрапляємо й у примітках до листів В.Свідзинського до О.Чилінгаровій, підготовлених до друку І.Бондарем-Терещенком (див.: Мандрівник і риболов: Природа у творчості Володимира Свідзинського й Максима Рильського / упоряд. І.Андрусяк. – К.: Факт, 2003. – С. 123.). Чи не намагався таким чином поет показати, наскільки складно подати той «чуттєвий згусток» до молодшої від нього на одинадцять років Чилінгаровій у поетичній формі? Звідси – недосконалість його поезії. Можливо, він хотів також почути на свою адресу від неї заперечення самовизначеної недосконалості. Цитований нами лист подає О.Чилінгарова у своїх спогадах про поета: «Наводжу уривки з цього листа, що правдиво висвітлює людську вдачу поета <...>, а також показує *надзвичайну вимогливість автора до своєї поезії, безнастанне незадоволення написаним*» (курсив наш. – О.П.) (П и л и н с ь к а - Ч и л і н г а р о в а О. Що згадалося про поета / О.Пилинська-Чилінгарова // Мандрівник і риболов. – С. 303.).

¹ Різномислення прізвища *Свідзинський/Свідзинський* пояснюється тим, що редакція відтворює його відповідно до норм сучасного правопису, а в посиланнях на друковані видання лишає форму джерела.

² Такий підхід до віршів О.Мандельштама заперечила його дружина, Надія Мандельштам, у «Коментарях до віршів 1930–1937 рр.» (див.: Життя і творчість О.Е. Мандельштама: воспоминания, материалы к биографии, «новые стихи», комментарии, исследования. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – С. 189–312.).

³ Ю н г К.-Г. Психологія та поезія / К.-Г.Юнг // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М.Зубрицької. – Л.: Літопис, 2001. – С. 120.

⁴ Наголосимо на тому, що «біографічний» підхід виявився б не менш цікавим, зокрема в дослідженні питання «літературного побуту», а саме стосунків О.Мандельштама з жінками. Так, обрана нами поезія 1920 р. зі збірки «Tristia» – одна з тих, що є відлунням недовготривалих стосунків поета з Ольгою Арбеніною, про яку згадує Н.Мандельштам у другій книжці своїх спогадів: «Про неї майже нічого не знаю, хіба що мала зв'язок із балетом і в Москві сумувала за рідним Петербургом. <...> Про стосунки з Ольгою Арбеніною я знаю одну деталь і від неї, і від Мандельштама: вони теж удвох були на балеті, повернулися до нього – і саме тут і відбувся розрив, так що Арбеніна вночі пішла від нього, незважаючи на комендантську

В.Стуса «Тільки тобою білий святиться світ...»⁶ та О.Солов'я «насилася вода різдво і білий спокій...»⁷.

Окреслене стильове (ширше – світоглядне) означення «експресіоністичні поезії» в межах нашої статті та зазначеного вже у назві ключа до прочитання-тлумачення віршів як компенсації потребує певних уточнень. Власне, беремо до уваги не історичний складник цього явища, а ті елементи, довкола яких з'являються і наростають нові смисли, зокрема йдеться про модель експресіоністичного світовідчуження. Зрозуміло, що експресіонізм в українському варіанті має певні варіації: лівий експресіонізм, акмеїзм, панфутуризм 10–20-х рр. ХХ ст., а впродовж ХХ ст. такі, наприклад, модифікації, як сюрреалізм, новий реалізм, магичний реалізм, шозизм. Ці течії прагнуть відродити в поезії⁸ «первісний чуттєвий смисл»⁹ створенням нової реальності й завдяки відриву людини від повсякденного та єднання її з космосом у «єдиному великому почутті»¹⁰, або, за К.Едшмідом, через злиття з космосом і відчуття його у своїх межах¹¹. Звідси – потреба пошуку вічного. Вічність – не що інше, як Бог¹². А що таке Бог¹³ (поза конфесійною визначеністю), як

що не гармонія, рівновага¹⁴, отой космос, із яким зливається людина¹⁵? І чи цей Бог обов'язково відчутний у тканині твору або є лише «заданим малюнком»? Отже, для нас істотнішим видається його озвучення і подання не на рівні знаку-слова, а на рівні прихованої ідеї-пафосу¹⁶.

Коли ж маємо справу з людським досвідом, що лягає у зміст поетичного твору, досягнення вищої мети¹⁷ можливе, як видається, лише через пройдену ситуацію (або ситуації як взаємодії суб'єкта із суб'єктом чи суб'єкта з об'єктом/об'єктами), виявлення і розв'язання якої у зазначених поезіях О.Мандельштама, В.Свідзинського, В.Стуса й О.Солов'я спробуємо проінтерпретувати за допомогою поняття «компенсація».

Перші спроби пояснити проблему компенсації належать австрійському психологові Альфреду Адлеру, який у межах індивідуальної психології та теорії неврозу тлумачив компенсацію у зв'язку з почуттям неповноцінності: конституційні аномалії (органів) дають поштовх до компенсаторної діяльності та досягнення надрезультатів. Така форма душевної напруги, переконує А.Адлер, найчастіше проявляється у дитинстві й полягає «у вибудові компенсаторної душевної надбудови, що допомагає знову отримати стійкість і досягти переваги в житті»¹⁸. Компенсація – не що інше, як створення фікції («фіктивної лінії поведінки»), що зрівноважує неповноцінність¹⁹.

Підхоплена на початку століття швейцарським психологом і культурологом К.-Г.Юнгом ідея ком-

⁶ Поезія ввійшла до магаданської версії «Палімпсестів» 1971–1977 рр., згодом і київської. Один із варіантів прочитання подано у праці Л.Плюща «Вбивство поета Василя Стуса»: пізнання свого єства через пізнання «інших» душ. Звернення «тільки тобою» дослідник кваліфікує як звернення Стуса «до коханої, до України, до Бога» (див.: П л ю щ Л. Вбивство поета Василя Стуса / Л.Плющ // Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників. – Балтимор-Торонто: Смолюскіп, 1987. – С. 296.). М.Коцюбинська трактує вірш «Тільки тобою...» як «поетичне alter ego настрою», «поетичну конденсацію в слові» (див.: К о ц ю б и н с ь к а М. Поет / М.Коцюбинська // Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. – Л.: Просвіта, 1994. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 29.).

⁷ Вірш із циклу «Червоно й Синьо», книги інтимної лірики О.Солов'я «Аль Катик» (К., 2004).

⁸ Зміст такої поезії «піднятий з буденності до висот свого переживання і зображений так, що його вияв з надзвичайною силою просуває те, що є узвичаєним» (Ю н г К.-Г. Психологія та поезія. – С. 123.).

⁹ М а р т е р ш т е й г М. Новейшая Германия в литературе и искусстве / М.Мартерштейг // Экспрессионизм: сб. ст. – Петерград; Москва, 1923. – С. 26.

¹⁰ В а л ь ц е л ь О. Импрессионизм и экспрессионизм в современной Германии (1890–1920) / О.Вальцель. – Петербург: АКАДЕМИА, 1922. – С. 88, 89.

¹¹ Л е щ и н с ь к а В. Казімір Едшмід / В.Лещинська // Експресіонізм та експресіоністи: Література, малярство, музика сучасної Німеччини. – К.: Сяйво, 1929. – С. 237.

¹² Порівняймо: для К.Едшміда рушієм людства є єдність – любов, Бог, справедливість.

¹³ У цьому розумінні поняття Бога близьке до онтологічного доказу обґрунтування існування Бога на основі його розуміння як реальності, від якої нічого досконалішого неможливо помислити (П р и ч е п і й Є. Філософія: підручник / Є.Причепий, А.Черній, Л.Чекаль. – К.: Академвидав, 2007. – С. 414.).

¹⁴ Важливо додати й відтінок у функціонуванні – регулювати: експресіонізм як «норма, що регулює» (Г ю б н е р Ф.-М. Экспрессионизм в Германии / Ф.-М.Гюбнер // Экспрессионизм: сб. ст. – С. 54.).

¹⁵ Так званий космічний бог (С а в ч е н к о С. Експресіонізм у німецькій літературі / С.Савченко // Експресіонізм та експресіоністи. – С. 31, 32.).

¹⁶ Цікавими у цьому сенсі можуть бути в подальшому дослідження поняття Бога в поетичному світі кожного з авторів. Зрештою зародки таких міркувань уже давно на слуху: прив'язаність О.Мандельштама до еллінської культури («Російська мова – мова еллістична») та середньовічного відчуття світу як рівноваги; «модель доязичницької свідомості» у творчості В.Свідзинського (Ю.Бедрик, І.Андрусак); «нехристиянський Бог» В.Стуса (К.Москалець) чи Бог як категорія «філософсько-етична» (М.Коцюбинська), зрештою «незникомий» Бог О.Солов'я.

¹⁷ Порівняймо, у В.Стуса щодо поета і мистецтва загалом: «Відшукування душевної рівноваги в стражданні, задоволення в горі і задоволення горем – ось його підступна мета» (С т у с В. Зникоме розцвітання / В.Стус // Мандрівник і риболов. – С. 234.).

¹⁸ А д л е р А. Практика и теория индивидуальной психологии / А.Адлер. – Санкт-Петербург: Питер, 2003. – С. 45.

¹⁹ Ю н г К.-Г. Психологические типы / К.-Г.Юнг. – Минск: ООО «Харвест», 2003. – С. 469.

пенсації²⁰ проеціюється на царину літературознавства в контексті питання психології творчості та дослідження мистецьких творів методами наукової психології. Дослідник поставив питання про компенсаторний характер колективного несвідомого (матриці свідомості), завдяки якому підсвідомість здобуває рівновагу. На думку К.-Г.Юнга, така процедура характерна для кожної епохи: «кожна епоха – це як душа окремої людини, у неї свій, особливий, специфічно обмежений стан підсвідомості, і вона потребує певної компенсації»²¹. Поетові вдається висловити те, на що «очікує незбагненна потреба всіх», надаючи «словесного виразу невисловлюваному»²².

Застосовуючи подібні бачення (адлерівське, юнґіанське) з метою аналізу поетичного твору, слід бути обережним, балансувати між психологією та літературознавством. Спочатку варто спинитися на механізмі компенсації в ліричній поезії, з'ясувати його вплив на ситуацію й на стан ліричного «я». Попри спеціальну термінологію з робіт А.Адлера та К.-Г.Юнга, ми будемо послуговуватися такими маркерами процесу компенсації, як «заміна одного іншим», «поштовх до заміни», «напруга», «отримання результату – стійкості», «переведення у стан рівноваги після небезпеки», «потреба через обмеженість».

Тож і механізм дії доцільно розбити на кілька етапів: 1) початковий – потреба в компенсації та поштовх до неї (питання *що?*); 2) основний – виникнення у зв'язку з напругою: за рахунок чого і чим компенсувати (питання *як?*); 3) завершальний (підсумковий) – результат як рівновага чи доповнення: для чого компенсувати, з якою метою (питання *навіщо?*). Відтак можемо говорити про кілька функцій компенсації: отримувати рівновагу в рамках «повноти – неповноти», зрівноважувати, коли йдеться про почуття неповноцінності, замінювати, але не доходити до фінальної стадії, саморегулювати або зрівноважувати та доповнювати, вносити окремі заміни-корективи. Власне таку схему і залучаємо до розгляду поезії як наповненого переживання.

У поезії О.Мандельштама «Я наравне с другими...» ситуація постає вже сформованою, подаючи ліричне «я» в модусі «еротичної» любові²³ – потягу «до злиття та єднання з іншою людиною» (у нашому

випадку – з ліричним «іншим»), злиття повного, що належить до найбільш оманливого типу переживання, короткого за своєю природою. У цьому разі йдеться про винятково еротичне почуття, а не про «глибоку братню любов»²⁴. Умови, за яких ситуація стає начотною, пізнаємо через окремі моменти. По-перше, актуальним стає питання: потреба служити *чому?* Відповідь на нього ліричне «я» адресує ліричному «іншому» (обраному об'єктові любові): прагнення – «хочу тебе служити»²⁵ (тут же, з подібною семантикою «Но я тебя хочу»), брак коханої – «И без тебя мне снова / Дремучий воздух пуст» і навіть – «И, словно преступление, / Меня к тебе влечет / Искусанный в смятении / Вишневый нежный рот», а кульмінацією є страх: «Вернись ко мне скорее, / Мне страшно без тебя». Відтак говоримо про розв'язання наявної ситуації через компенсацію відсутності коханої та пов'язаної з цим неповноцінності ліричного «я»: «Я наравне с другими» (курсив наш. – О.П.) за рахунок того, що: «Я больше не ревную <...> / И сам себя несую я, / Как жертву, палачу» та «Я никогда сильнее / Не чувствовал тебя». На цьому основному етапі напруга виявляється завдяки полярності почувань: «Тебя не назову я / Ни радость, ни любовь. / На дикую, чужую / Мне подменили кровь <...> / Не радость, а мученье / Я нахожу в тебе». Результатом стає прозріння: «И все, чего хочу я, / Я вижу наяву. / Я больше не ревную, / Но я тебя зову» – як компенсація нездійсненого прагнення на момент своєрідного самовпокорення, оклику-рівноваги, достатнього для модусу «еротичної» любові (тут: і акту віри).

Ситуація у поетичному творі «Не прийшла ти. Один без тебе...» В.Свідзинського невід'ємна від компенсаторної функції. Так, зав'язка дорівнює умові – «Не прийшла ти»²⁶ (додамо, що відсутність «ти» можна ототожнити з поступовим забуванням і зникненням того ліричного «іншого»-жінки чи заміною її ліричним «іншим»-довколишнім), розвиток завдяки компенсації дає поштовх до взаємодії ліричного «я» з довколишнім: «Один без тебе, / Я липовий цвіт ірвав. / І сонце прозорим медом / Точилось по листю трав» або «Я ліг і заснув. Збудився – / Нема медяного дня. / І тільки зоря над гаєм, / Як грива гнідого коня». Кульмінаційний момент – показ стану «я» через пейзажну інструментовку: «І липовий цвіт коло мене, / Що ми мали зривати вдвох. / І липовий цвіт од спеки / Помарнів і посох», а розв'язка – результат компенсації та виникнення стану саморегуляції через компенсацію «еротичного» почування сприйняттям довколишнього як любові до світу: «Я смутно ішов на захід, / Гнідих шерстинок шукав. / І думав про тебе –

²⁰ Під компенсацією, на відміну від А.Адлера, що зводив її лише до зрівноважування почуття неповноцінності, К.-Г.Юнг професійно розуміє «функціональне зрівноваження загалом, як саморегуляцію психічного апарату» (Ю н г К.-Г. Психологические типы / К.-Г.Юнг. – С. 469.).

²¹ Ю н г К.-Г. Психологія та поезія. – С. 131.

²² Там само.

²³ Коли, за твердженням Е.Фромма, ми відштовхуємося від ідеї «пошуку вічного», «в акті любові я об'єднаний із усім сущим, і водночас я сам – унікальний» (Ф р о м м Э. Искусство любить / Э.Фромм. – Санкт-Петербург: Изд. дом «Азбука-классика», 2008. – С. 23.).

²⁴ Ф р о м м Э. Искусство любить. – С. 125, 127.

²⁵ М а н д е л ь ш т а м О. Сочинения: Стихотворения. Проза. Эссе / О.Мандельштам. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – С. 105.

²⁶ С в і д з і н с ь к и й В. Твори: у 2 т. / В.Свідзінський. – К.: Критика, 2004. – Т. 1. Поетичні твори. – С. 300.

і тихо / Зів'ялений цвіт цілував». Варто додати, що вірші В.Свідзинського, у розумінні В.Стуса, постають як «знаки самопорятунку, самоспасіння». Стус-літературознавець твердить, що йому йдеться тільки про те, щоб «уберегтися в рівновазі – бодай це буде рівновага збайдужілої в своїх цнотах самоти»²⁷.

Щодо вірша В.Стуса «Тільки тобою білий святиться світ...». По-перше, наголошуємо на ситуаційному поділі: імпліцитні обставини, що формують ліричну емоцію (становище у вірші), та експліцитність того, до чого доходить сама ситуація (весь текст поезії). Звідси виникає потреба в компенсації та поштовх до неї як заповнення чогось із власного буття (прогалини, лакуни). І єдино можливою для ліричного суб'єкта (саме так озвучуємо «діяльне» начало поезії, розуміючи під ним таке поєднання ліричного «я» та ліричного «іншого», що активізує діяльність ліричного «спільного») стає компенсація за рахунок «тільки тобою», де «тільки тобою» виступає в оболонці «начала, яке дає» – любові як єдності «з кимось або чимось поза самим собою за умови збереження окремішності та цілості власного Я»²⁸: «Тільки тобою білий святиться світ, / тільки тобою повняться брості віт, / запарувала духом твоїм рілля, / тільки тобою тішиться немовля, / світ калиновий піниться над водою – / тільки тобою, тільки тобою!»²⁹. Результат розцінюємо як компенсацію, бо ж «Тільки тобою серце кричить моє. / Тільки тобою сили мені стає / далі брести хугою світовою, / тільки Тобою, тільки Тобою». Спостерігаємо своєрідне «розпросторення»³⁰ результату, отого діяльного начала. Недарма до «поезії рівноваги» В.Свідзинського як підсумок звучать

тимуть слова: «Завжди любити, щоб завжди помилятися. Але – завжди любити. І відтак існувати, а існувати – це помилятися»³¹. Рівновага – це також любов (цілісно, не йдеться про об'єкти обожнення).

Почуття ліричного суб'єкта поезії О.Солов'я «наснилася вода різдво і білий спокій»³² реалізуються у формі сновидіння (може, прозріння?), коли абсолютного спокою ще не досягнуто³³. Компенсація з символічними натяками (що притаманні сновидінню як такому), наприклад народження (або ж переродження, а точніше, оновлення-розуміння), адже саме «народження майже завжди зображується за допомогою води»³⁴ (тут: вода, різдво, білий спокій, зима, сніги). До того ж головним аргументом того, що йдеться саме про народження, є згадка про Різдво. Такі сигнали для свідомості – своєрідний місток до внутрішнього спокою і чистоти: «і я збагнув і став спокійний на межі / і мудрий птах – в дитинстві бачений лелека / тобою тихо щось до мене говорив». Можна припустити, що у сновидінні компенсацією є «галюцинаторне задоволення». Мить, коли ліричне «я» найбільш прагне рівноваги, – це сон.

Отож, запропонований нами підхід, що аж ніяк не претендує на істинність, свідчить про важливість компенсаторної функції у вирішенні «поетичної ситуації». У випадку О.Мандельштама, В.Свідзинського йдеться про компенсацію відсутності коханої, у В.Стуса – коханої, що зливається з образом вітчизни, в О.Солов'я – чистоти і спокою, надаючи рівноваги (у поезії О.Мандельштама – це самовпокорення, у В.Свідзинського – саморегуляція через «пейзажне» занурення, у В.Стуса – розпросторювання «завше любові», в О.Солов'я – усвідомленої рівноваги як спокою) ліричному «я».

²⁷ Стус В. Зникоме розцвітання / В.Стус // Мандрівник і риболов. – С. 247.

²⁸ Фромм Э. Искусство любить. – С. 23.

²⁹ Стус В. Палімпсест: Вибране / В.Стус. – К.: Факт, 2003. – С. 202.

³⁰ М.Коцюбинська вважає, що палімпсести у поезії В.Стуса «розпросторюються» (Коцюбинська М. Поет / М.Коцюбинська // Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. – Л.: Просвіта, 1994. – Т. 1. – Кн. 1. – С. 16).

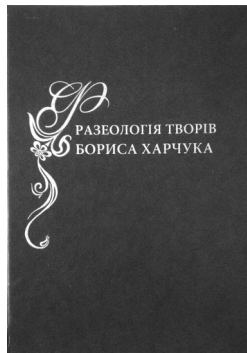
³¹ Стус В. Зникоме розцвітання / В.Стус // Мандрівник і риболов. – С. 248.

³² Соловей О. Аль Катик: Книга інтимної лірики / О.Соловей. – К.: Факт, 2004. – С. 129.

³³ Станом абсолютного спокою є відсутність сновидінь (див.: Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции / З.Фрейд. – Санкт-Петербург: Изд. дом «Азбука-классика», 2007. – С. 81.).

³⁴ Фрейд З. Введение в психоанализ / З.Фрейд. – С. 147.

Книжки, подаровані редакції

Фразеологія творів Бориса Харчука: словник / гол. ред. Панцьо С.Є. – Тернопіль: Джура, 2012. – 748 с.

Пропонований словник – перша в історії української лексикографії спроба подати фразеологічні одиниці, прислів'я, приказки, традиційні побажання, клятви та ін., засвідчені у мові творів відомого українського письменника Бориса Харчука. До словникового реєстру внесено близько 5 тисяч фразеологізмів, паремій, усталених порівнянь тощо. Видання розраховане на широкий загал – мовознавців, літераторів, учителів, студентів, аспірантів, усіх, хто цікавиться культурою українського народу, шанує рідне слово.